

En förälder som var ensam vårdnadshavare hade, under pågående vårdnadstvist och i strid med den andra förälderns vilja, hämtat sitt barn i skolan och tagit med barnet till en annan kommun. – Fråga om skolans personal på det sätt som skedde borde ha biträtt vårdnadshavaren vid hämtningen

Bakgrund

AA och BB, som tidigare har varit gifta med varandra, har tillsammans barnen CC, född 1994 och DD, född 1998. Den gemensamma vårdnaden om barnen upplöstes inte i samband med äktenskapsskillnaden 2001. Efter separationen bodde barnen växelvis hos föräldrarna i två olika kommuner i Stockholmsområdet.

I samband med att modern och barnen under julen 2002 besökte barnens morföräldrar förvärvade modern en fastighet i Piteå kommun och bosatte sig där med barnen. Barnen återvände därför inte till Stockholm. I januari 2003 började CC i skolan i Piteå. Fadern väckte samma månad talan om bl.a. vårdnad vid Stockholms tingsrätt. Den 4 april 2003 beslutade tingsrätten interimistiskt att CC och DD skulle bo hos fadern. I augusti 2003 hämtade fadern, mot moderns vilja, DD i Piteå. Genom interimistiskt beslut av tingsrätten den 8 oktober 2003 anförtroddes fadern interimistiskt ensam vårdnad om barnen. I november 2003 hämtade fadern, mot moderns vilja, CC som vid tillfället befann sig på Furubergsskolan i Piteå kommun.

Anmälan

I en anmälan till JO framförde EE, mormor till CC och DD, klagomål mot rektor FF och kurator GG, båda vid Furubergsskolan. Hon uppgav att CC den 20 november 2003 under falska förespeglningar hade lockats ut från sitt klassrum och sedan överlämnats till fadern som hade tagit med sig henne ned till Stockholm. EE anförde bl.a. följande.

Klockan 08.50 kom rektorn till CC:s klassrum och sade att hon ville tala med CC. Rektorn tog med CC till kuratorns kontor. Där berättade kuratorn och rektorn att CC:s far, som bor i Stockholm, ville träffa henne och att han skulle komma dit. CC ville springa sin väg. Fadern, AA, kom in efter en stund. CC har berättat att hon talade om för rektorn, kuratorn och fadern att hon ville hem till modern och att hon

ville träffa sin mor. Rektorn och kuratorn sade till CC att det var hennes far som bestämde nu. CC grät och var förtvivlad. Fadern sade att han inte kunde vänta längre, att han och CC skulle åka i väg och fika på ett kafé. CC ville inte följa med. CC tvingades, med rektorns och kuratorns hjälp, att följa fadern till bilen. De åkte direkt till Kallax flygplats för resa till Arlanda. CC har berättat att hon grät hela vägen i bilen och under flygningen.

Modern, BB, har berättat följande. Klockan 11.15 fick hon reda på vad som hade hänt i klassrummet och att CC inte gick att hitta någonstans. Hon fick inte tag på rektorn varför hon åkte till skolan för att ta reda på vad som hade hänt. Hon frågade rektorn varför hon hade agerat på det sätt som hon gjort. Rektorn sade då att hon hade fullgjort ett uppdrag från barn- och utbildningsnämndens ordförande HH. HH var, både på uppdrag av länsrätten och i egenskap av konsult med eget privat företag, personligen redan inblandad i vårdnadstvisten. Sedan ändrade sig rektorn och sade att det var områdeschefen JJ som hade beordrat uppdraget. Kuratorn sade att AA är ensam vårdnadshavare och att skolan är skyldig att hjälpa barn att få träffa sina föräldrar. Socialtjänsten i Piteå kommun hade några dagar tidigare avslagit en begäran från AA att hjälpa till att ”hämta” CC. Socialtjänsten hänvisade till att vårdnadsålet och utredningsarbetet fortfarande pågick och att AA under dessa omständigheter måste vända sig till Länsrätten i Norrbotten med en ansökan om polishämtning.

I CC:s klassrum utbröt närmast tumult när eleverna fick veta att rektor hade skickat i väg CC. De flesta barnen visste att CC vill bo hos sin mor och gå i den klass där hon hade gått sedan den 7 januari 2003.

Utredning m.m.

Inledningsvis inhämtades upplysningar per telefon från rektorn FF. Därefter anmodades Barn- och utbildningsnämnden i Piteå kommun att inkomma med utredning och yttrande över vad som hade framförts i anmälan till JO. Barn- och utbildningsnämnden (arbetsutskottet) konstaterade att skolan hade handlagt ärendet på för barnet bästa möjliga sätt och lämnade som sitt remissvar ett av FF upprättat yttrande. I yttrandet anfördes följande.

10/11 AA, CC:s pappa, ringer och säger att han nu har ensam vårdnad om CC. Han faxar kopior av domen i Stockholms tingsrätt 2003-09-24. Han meddelar att det snart kommer en verkställighet på beslutet. Han vill att det ska gå lugnt tillväga och önskar att CC:s mamma vore honom behjälplig så att avskedet från kamraterna och skolan blev bra.

17/11 GG, skolans kurator, kontaktar mig och berättar att AA ska komma för att träffa CC. Eftersom AA var ensam vårdnadshavare är skolan skyldig att bistå honom. Vår områdeschef, JJ, ansåg det lämpligt att skolans kurator och jag som skolans rektor, tillika känd för CC skulle medverka till sammanträffandet.

18/11 AA kommer och vi träffas hos kuratorn. Han berättar hur han tänkt sig mötet med CC. AA:s önskemål är också att kurator och rektor är med vid mötet och samtalet.

CC är inte i skolan varken 18/11 eller 19/11.

20/11 AA kommer till expeditionen strax efter klockan 8. Kurator tillkallas. Vi

samtalar en stund. Skolan har denna dag ”gammaldags skoldag”. Jag går upp till skolan och till årskurs tre.

Eftersom barnen var gammaldags klädda och hade en psalmvers i läxa, var det naturligt att jag pratade med dem och lyssnade på deras läxa en god stund. Sedan vände jag mig mot CC och ville prata med henne. Hon reste sig och följde villigt med mig. Vi gick till kuratorns rum. Där berättade kuratorn att pappa AA var i skolan och ville träffa henne. Så småningom knackade det på dörren och AA kom in. Han satte sig och började prata med CC. Han beundrade hennes klädsel och visade en kort film i vilken hennes bror också var med.

Så småningom tog han henne i sitt knä en stund. CC flyttade sedan tillbaka till sin stol. AA samtalar med CC och kom då med önskan att CC skulle följa med honom till Stockholm. CC upprepar frasen ”jag vill inte följa med, jag vill vara hos mamma”. AA föreslår att de ska fara till ett kafé och fika. CC upprepade sin fras och tårarna kom.

Samtalet var hela tiden lugnt och det avslutades med att AA sa, att nu är det han som bestämmer. Han tog CC i handen och kuratorn torkade en tår från hennes kind. De gick lugnt och stilla ut ur rummet medan vi blev kvar.

AA sa också att han skulle ringa och meddela CC:s mamma.

Vi ringer vår områdeschef och meddelar att sammanträffandet mellan AA och CC har skett.

Strax efter klockan 11 kommer CC:s mamma och mormor. De var väldigt upprörda och i affekt. Kurator och jag svarar att vi utfört ett uppdrag och hänvisar vidare till vårdnadshavare och områdeschef.

Kurator och jag informerar sedan personalen och klassen. Eleverna hade naturligtvis frågor vilka vi efter bästa förmåga svarade på. Vi sa också att den som ville prata mer kunde komma ner till någon av oss. Några dagar senare var jag i klassen på uppföljningssamtal.

Klockan 13.15 ringde AA och berättade att de nu var i Stockholm. Resan hade enligt honom gått bra. CC hade vid ett tillfälle blivit ledsen men sedan hade de pratat och skrattat.

Till nämndens remissvar var fogat ett yttrande från barn- och utbildningsnämndens ordförande HH. I yttrandet anfördes bl.a. följande.

/---/

Jag kontaktades av chefen för länsrätten i Norrbotten, KK i maj år 2003 om rubricerade ärende och fick förfrågan om jag kunde påta mig medling. Det framgick att föräldrarna haft gemensam vårdnad och växelvis boende av barnen i Stockholm, men att modern utan faderns kännedom flyttat med barnen till Piteå. Fadern hade fått den interimistiska vårdnaden om barnen, men modern vägrade att skicka ner barnen till fadern. Jag hade börjat som ordförande i barn- och utbildningsnämnden i januari -03 och hade tveksamheter att påta mig uppdraget utifrån det, men KK ansåg att jag var lämplig för uppdraget. När jag tog kontakt med föräldrarna redogjorde jag att jag även var ordförande i nämnden, men ingen av parterna hade något att erinra mot detta.

Medlingen lyckades inte och ärendet har varit föremål för fortsatta förhandlingar i rätt. I november år 2003 kontaktades jag av fadern och han berättade då att det nu var klart i rätt att han var ensam vårdnadshavare för barnen. Domen hade vunnit laga kraft. Han hade innan hämtat sonen i Piteå som nu bodde med honom i Stockholm och han ville nu komma och hämta dottern CC. Modern har fortsatt vägra honom att hämta eller att träffa dottern. Han ville hämta dottern i skolan och ville få hjälp att göra detta, på ett för dottern, skonsamt sätt. Jag hänvisade honom till områdeschef JJ.

JJ hade kontakt med fadern och kontrollerade att hans uppgifter att han nu var ensam vårdnadshavare stämde. JJ rådfrågade mig då jag har långvarig erfarenhet av arbete inom socialtjänsten och min bedömning var att vi inte kunde neka honom som ensam vårdnadshavare att komma och träffa sitt barn och att vi inte heller kunde hindra honom att ta med sig dottern. Detta förutsatte att allt skulle ske på ett för dottern lugnt sätt och att inga former av handgripligheter fick förekomma.

Ärendet har därefter handlagts av berörda inom skolan som framgår av rektor FF:s redogörelse.

/---/

EE bereddes tillfälle att yttra sig över remissvaren. Hon anförde bl.a. följande. ”Domen” i vårdnadsmålet hade inte vunnit laga kraft. Huvudförhandling i målet hade inte hållits. – AA visste att han inte skulle ha någon framgång med att vända sig till länsrätten med en begäran om polishämtning. Verkställighetsmålet hade nämligen överklagats till kammarrätten. I det läget vände han sig till skolan som var honom behjälplig. Eftersom CC tidigare vid flera tillfällen hade vägrat att följa med sin far behövde han skolans hjälp. Hon vill ha klarlagt vem som bär ansvaret för beslutet att bistå fadern. EE ifrågasatte att det skulle vara skolans uppgift att ”genomföra verkställighet av hämtning av barn”.

I beslut den 23 juni 2005 anförde *JO André* följande.

Bedömning

I 21 kap. föräldrabalken (FB) finns bestämmelser om verkställighet av vad allmän domstol har bestämt i dom eller beslut om bl.a. vårdnad. Enligt dessa bestämmelser förordnar länsrätt om verkställighet efter en ansökan. Utgångspunkten vid handläggningen av mål enligt 21 kap. FB är att barnets bästa skall komma i främsta rummet.

Överlämnande av barn skall i första hand ske med parternas frivilliga medverkan. Innan länsrätten förordnar om verkställighet får den uppdra åt bl.a. tjänsteman inom socialtjänsten att verka för att den som har hand om barnet frivilligt skall fullgöra vad som åligger honom eller henne (2 §). När överflyttning inte sker frivilligt får tvångsmedel tillgripas. I 3 § stadgas att länsrätten, om den förordnar om verkställighet, får förelägga vite eller besluta att barnet skall hämtas genom polismyndighetens försorg. Är det fråga om en dom eller ett beslut om vårdnad får länsrätten besluta om hämtning av barnet om verkställighet annars inte kan ske eller om hämtning är nödvändig för att undvika att barnet lider allvarlig skada.

Länsrätten kan vägra verkställighet om det är uppenbart att förhållandena har ändrats sedan den allmänna domstolens dom eller beslut meddelades och det av hänsyn till barnets bästa är påkallat att frågan om vårdnad, boende eller umgänge prövas på nytt. Länsrätten kan vidare, oavsett innehållet i allmän domstols eller annan myndighets tidigare avgörande, vägra verkställighet om sådan inte kan ske utan risk som inte är ringa för att barnets kroppsliga eller själsliga hälsa skadas (6 §). Vid hämtning skall någon som kan vara till stöd för barnet närvara. Finns det en sådan kontaktperson som avses i socialtjänstlagen (2001:453) bör denne anlitas.

Om möjligt skall också en barnläkare, barnpsykiater eller barnpsykolog medverka (9 §).

Den som obehörigen skiljer ett barn under 15 år från någon som har vårdnaden om barnet döms, enligt 7 kap. 4 § första stycket brottsbalken, för *egenmäktighet med barn* till böter eller fängelse i högst ett år, om gärningen inte utgör brott mot frihet. Detsamma gäller, om den som gemensamt med någon annan har vårdnaden om ett barn under 15 år utan beaktansvärt skäl egenmäktigt bortför barnet eller om den som skall ha vårdnaden obehörigen bemäktigar sig barnet och därigenom själv tar sig rätt. Brottet egenmäktighet med barn lyder under allmänt åtal men enligt 7 kap. 6 § brottsbalken får åklagare åtala endast om åtal är påkallat ur allmän synpunkt.

Stadgandet i första styckets andra mening avser även det fallet att vårdnadshavaren obehörigen bemäktigar sig barnet och därigenom själv tar sig rätt. Ansvar kan alltså drabba den som efter domstolsbeslut att vårdnaden skall tillkomma honom hämtar barnet – kanske under uppslitande scener – utan att anlita laga former för beslutets verkställande. Detta innebär inte att det skulle vara otillåtet att själv hämta ett barn i fall då någon oenighet därom inte föreligger. En viss nödrätt till barnets bästa torde också bära erkännas. Straffbestämmelsen träffar endast sådana fall då det måste anses vara fråga om egenmäktighet (se NJA II 1962 s. 201–203).

JO har tidigare uttalat att skolpersonal skall förhålla sig neutral när det föreligger tvist mellan vårdnadshavare om ett barn (JO:s beslut den 23 januari 1997, dnr 3541-1996).

Genom utredningen har bl.a. följande framkommit. Stockholms tingsrätt beslutade genom interimistiskt beslut den 4 april 2003 att barnen skulle vara stadigvarande boende hos fadern. Genom ett nytt interimistiskt beslut den 8 oktober 2003 tillerkändes fadern ensam vårdnad om barnen. I november 2003 tog fadern kontakt med barn- och utbildningsnämndens ordförande. Han berättade att han hade anförtrotts vårdnaden om barnen och att han hade för avsikt att komma till Piteå för att hämta sin dotter CC, som då var nio år. Han ville hämta CC i skolan och önskade få skolans hjälp att göra detta på ett för dottern skonsamt sätt. Ordföranden hänvisade fadern till en av områdescheferna vid barn- och utbildningsförvaltningen. Efter att ha kontrollerat att fadern hade ensam vårdnad informerade förvaltningen skolan om vad som skulle komma att ske. Den 20 november 2003 hämtade rektorn CC i klassrummet och tog henne med till kuratorns rum dit sedan fadern kom. Efter en stunds samtal tog fadern med sig CC från skolan och vidare till Kallax flygplats för resa till Stockholm.

Såvitt har framkommit var såväl nämndens ordförande som tjänstemännen vid förvaltningen och skolan av uppfattningen att de inte hade något val, utan var tvungna att hjälpa fadern på det sätt som han önskade eftersom han interimistiskt hade tillerkänts ensam vårdnad om barnen. Samtliga synes ha varit väl medvetna

om att fadern hade för avsikt att ta med sig CC till Stockholm och att modern inte gick med på detta.

Som framgår av redogörelsen ovan finns emellertid en ordning som skall tillämpas när en förälder inte frivilligt lämnar över barnet till den förälder som av domstol har tillerkänts vårdnaden. I sådana fall måste verkställighet ske enligt reglerna i 21 kap. FB. En vårdnadshavare som mot den andra förälderns vilja hämtar barnet utan att följa det regelsystemet kan under vissa förhållanden dömas för brottet egenmäktighet med barn. Den omständigheten att fadern var ensam vårdnadshavare innebar därför inte med automatik att skolan skulle hjälpa honom att hämta CC

Enligt min uppfattning borde kommunen ha avböjt att medverka på det sätt som fadern önskade och i stället ha hänvisat honom till att använda sig av den särskilda ordning som rättssystemet tillhandahåller, dvs. att ansöka om verkställighet vid länsrätten. Det har för övrigt framkommit att fadern i tiden före den aktuella händelsen hade vänt sig till länsrätten med en sådan ansökan. Varför han inte fullföljde saken den vägen har inte framgått. Det kan konstateras att fadern, genom att ta hjälp av skolan på det sätt som skedde, kringgick en tillämpning av regelsystemet i 21 kap. FB, ett system som skall tillförsäkra att barnets bästa beaktas.

Sammanfattningsvis anser jag således att skolor inte bör medverka vid hämtningar av barn i situationer som den aktuella. I förevarande fall synes visserligen befattningshavarna vid skolan ha fått direktiv från barn- och utbildningsförvaltningen om hur man skulle agera i saken. Även om huvudansvaret för det inträffade inte kan anses åvila dem kan deras handlande inte undgå kritik.

Med de uttalanden som har gjorts avslutas ärendet.